

ŠKODLJIVOST ZATEGOVANJA PASU

Franjo Štiblar

Povzetek

V članku je prikazano, da politika zategovanja pasu izgublja na dveh frontah: kot koherentni skup ekonomskih idej in kot ekonomska politika. Politika zategovanja pasu je nevarna doktrina, ker je milijone ljudi po svetu, posebno pa v EU, potisnila v ekonomsko trpljenje, ki ni bilo potrebno. Idejno gre za doktrino bogatih za ohranitev privilegiranega položaja in povečuje neenakost. Zato ima veliko podpore v kapitalskih (finančnih) elitah, politiki in medijih, ki jih prve kontrolirajo. V praksi držav v 1930-tih, 1980-tih in ob zadnji globalni finančni krizi ni bila uspešna.

Z ekonometrično analizo je pokazano, da sta fiskalna in monetarna restriktivnost kot elementa zategovanja v 43 največjih državah sveta negativno vplivala na rast BDP. Obstajajo boljši načini reševanje iz krize in zadolžitve kot je zategovanje pasu, ki pomeni interno devalvacijo (nižanje produkta, plač, deflacija in prerazdelitev v korist bogatih). Prava prioriteta je rast BDP, za katero pa sta v začetni fazi potrebni monetarna in fiskalna stimulacija, torej natančno nasprotno od tistega, kar predlaga zategovalna doktrina.

Ključne besede: zategovanje pasu, zgodovina ekonomske misli, fiskalna politika, monetarna politika

Abstract

Paper explains that the policy of austerity looses in two fronts: as coherent set of economic ideas and as economic policy. The austerity is a dangerous doctrine, as it pushed millions of people, especially in the EU, in unnecessary suffering. As idea it is doctrine of rich 1% aimed to protect their privileges which increases inequality. That is why austerity has so much support among financial elites, politicians and media, which are both under control by the former. The experience of different countries with austerity led to catastrophic results in 1930-ties, in 1980-ties and during recent global financial crisis.

The econometric analysis shows that the applied monetary and fiscal austerity had significant negative impact on GDB growth. There are better ways out of crisis than austerity which leads to internal devaluation and deflation. The best solution is priority of economic growth, which requires fiscal and monetary stimulus. That is exactly the opposite to the requests of the austerity doctrine.

Key Words: austerity, history of economic thought, fiscal policy, monetary policy

1. Uvod: Austerity – stiskanje – varčevanje – zategovanje pasu?

*Pojem »austerity«

Pojem »austerity« je pri nas zavestno napačno preveden ekonomski pojem kot varčevanje. Gre pa v resnici za ekonomsko STISKANJE, ZATEGOVANJE PASU, HIRANJE, oziroma po angleškem slovarju za resnost, strogost, trpkost; hiranje, izčrpavanje, trpljenje, omejevanje, zadušitev¹...Pri takšni zlorabi pojmov in še bolj njihovem prevodu gre za tipični primer manipuliranja z javnostjo. V sodobni ekonomiji je to zelo običajna praksa, ki sloni na Bernaysevih receptih v knjigah Propaganda (1928) in Kristalizacija javnega mnenja iz 1924: resnični, pravi pomen skrije za nedolžno formulacijo. V konkretnem primeru: Varčuješ lahko, če kaj imaš, si premožen. Večina 99%, ki zaradi nizkega standarda živi iz rok v usta, mora dodatno stisniti pas, revni še bolj ubožati, da bi kaj prihranila od ust, da bi poplačala dolgove drugih, tiste, ki jih je z lakomnostjo naredila elita 1%. Pri eliti bogatašev res gre za varčevanje in to formulacijo uporabljajo mediji, ki služijo eliti. Za večino pa: Za kakšno varčevanje gre, če si odpuščen? Morda varčevanje države, a ne prizadetega posameznika. (Blyth M., 2013).

Zadnja globalna finančna kriza, največja po 1929, je izbruhnila septembra 2008. Svet je pred finančnim in od tod ekonomskim kolapsom rešila izrazita keynesijanska finančna in fiskalna stimulacija, ki pa je bila po odvritvi najhujšega hitro zamenjana s parolo rasti prijateljske konsolidacije (»expansionary austerity - consolidation«). Kot pravi Blyth, le prvih 12 mesecev so bili vsi keynesijanci, ko so se rešili pred propadom, pa so se hitro obrnili v friedmanovce. Plačevanje velikega dolga v glavnem privatnih bank in velikih podjetij, torej elite 1%, saj reveži do kreditov sploh niso mogli, je prevzel državni proračun, zato je v njegovih izdatkih zmanjkalo prostora za socialo (pokojnine, štipendije, socialne podpore za nezaposlene). Tako reševanje krize je pomenilo veliko prerazdelitev od 99% plebsa v korist 1% bogate elite in s tem povečanje neenakosti v družbah. Vse po načelu »privatizacija profitov, socializacija izgub«. V primeru reševanja seveda zavračajo maksimo Margaret Thatcherjeve, da družba kot taka ne obstaja (»Kaj je to ?« je bilo njeno vprašanje), so le posamezniki, posamezne družine. Tak pristop ne vidi makro ekonomije kot samostojne s svojimi specifičnimi zakonitostmi, temveč je le kot zbir mikroekonomskih osebkov. To stališče zanika praksa: Keynesov paradoks, fiskalni ali bančni multiplikator.

Že junija 2010, torej dobro leto po začetku krize, se je na G20 srečanju v Torontu premaknil keynesijanski program v bolj ortodoksen zategovalni program: proglašen je bil konec reflacijskega trošenja z novo parolo »rasti prijateljske fiskalne konsolidacije«. Takrat je tudi slovenska ekonomska politika naredila napako in z ukrepi zategovanja pasu zadušila začetek rasti (Bole, 2012). Ideja, da »moramo vsi zategovati pas, ker smo trošili preveč« (elita 1% se je zadolževala in je trošila, večina 99% pa zateguje pas in plačuje zanj) je

1 V nadaljevanju bo za angleški izraz »austerity« uporabljen slovenski pojem zategovanje pasu, ne varčevanje.

nevarna, a trenutno še vedno prevladujoča in dela veliko škode. Razlogi zanjo so ideološki in materialni. Država blaginje (welfare state) naj bi bila kriva za krizo, sedaj delavci rešujejo bankirje in tajkune. Vendar, prihodnost naj ne bi pripadala samo nekaj privilegiranim.

Neoklasična paradigma, ki z eksternalijami (zunanji učinki) pomeni v resnici neoliberalizem, njen sorodnik pa je ordoliberalizem, je prevladujoča v svetu od srede 1970-tih let. Povzročila je po nekaj manjših krizah globalno finančno krizo v 2008, za reševanje katere se je morala za kašno leto umakniti keynesijanskemu pristopu, ko pa je bila nevarnost kolapsa bila odpravljena, se je zmagovito spet povrnila v main-stream. Kot pravi John Quiggin (2013): »Ekonomske ideje, ki ne odmrejo kljub veliki logični nekonsistentnosti in masivni empirični napaki, so »zombi ekonomija«, ki se vračajo od mrtvih kljub vsemu slabemu, kar so storile.

34

Definicija elementov zategovanja pasu (»austerity«)

Skupno ideji zategovanja pasu je rezanje državnega proračuna za promocijo rasti. Je prostovoljna deflacija (notranja devalvacija), v kateri se celotno narodno gospodarstvo prilagodi z redukcijo plač, cen, javnih izdatkov, da obnovi konkurenčnost, ki naj bi bila najbolje dosežena z rezanjem (zmanjšanjem) proračuna, dolgov in deficita. To naj bi spodbudilo večje poslovno zaupanje (iz na žalost povsem nerealistične teorije racionalnih pričakovanj), ker država ne bo iztisnila (»crowding-out«) privatnih kapitalistov na trgu za investicije, saj ne bo črpanja vsega kapitala za državne obveznice in ne bo večala dolga. Vendar zategovanje povečuje relativni dolg, torej ustvarja ravno to, kar naj bi preprečilo. V resnici to ni kriza suverenega dolga, ampak gre za privatni dolg, ki ga je prevzela država. Gre za bančno krizo in podjetniško krizo 1% elite, ki je transmutirala in dobro kamuflirana prešla v krizo javnega dolga. Država prevzame dolgove privatnih finančnih institucij, da ne bi s propadom povzročile panike (tek na banke).

Takšna politika zategovanja pasu, ki je najbolj izrazito v praksi uveljavljena v **Evropi**, posebej v evro območju (Evriji) pod diktatom Nemčije, naj bi zagotovila stabilnost članicam evrskega območja in povrnila zaupanje. A se šest let dogaja ravno nasprotno. Zategovanje ne deluje: ne reducira dolga, ne zagotavlja rasti. V Evropi so velike banke jedra EU kupile veliko perifernega javnega dolga (manj vreden) in se zadolžile bolj kot banke v ZDA, da bi večale profitno stopnjo: vendar z odnosom 40:1 za dolg: lastni kapital postanejo zgolj z nekaj odstotnim znižanjem aktive nesolventne. Tako so evropske banke prevelike za reševanje TBTB, ne le za propad (TBTF, kot so ameriške finančne institucije in delno tudi podjetja kot avtomobilski giganti iz Detroita). V EU mora vsaka država delovati kot »absorber« šoka za celotni sistem, zato mora zmanjšati druge izdatke, da bi lahko reševala banke. Tudi v bankah in velikih podjetjih v državni lasti (Slovenija) so posamezniki povzročili zadolžitev, drugi jo preko izgube socialnih podpor plačujejo. Pri tem prvi, ko jih država odreši krivde dolga, to isto državo želijo odpraviti, da bi brez kontrole in regulacije spet lahko kreirali dobičke z nezdravo politiko, dokler ne bodo spet pripeljali do krize, nove pomoči države...

Intuitivno ima zategovanje smisel na mikro ravni: ne moreš reševati zadolženosti z več zadolžitve. Če je dolg prevelik, nehaš trošiti in ga odplačati. V praksi pa ustvarjajo dolg eni, plačujejo ga drugi. Toda Keynesov paradoks pravi, da če bi vsi »varčevali« bi celotno trošenje padlo in z njim celotni produkt. Ne morejo vsi v eni državi varčevati, niti vse države v svetu. Nekdo mora ustvarjeno uporabiti, sicer odpade smisel produkcije dobrin in storitev.

Tako je bila najprej bančna in šele potem kriza javnega dolga. Slednja je posledica, ne vzrok. Dela se, kot da ni bančna kriza, da tisti, ki so jo povzročili, ne bi morali plačati zanj. Zategovanje ni le cena za reševanje bank, ampak tudi cena, za katero želijo banke (elite, ki so jo povzročile s pohlepom, »ki je dober« kot pravijo), da jo nekdo drug plača.

35

Elite ne marajo demokracije, ker jih omejuje. V zagovor proti njej trdijo, da ustvarja inflacijo in dolgove (tudi Bernays). Vendar, v deflaciji, ki jo zategovanje povzroča in je v Evropi vse bolj prisotna, vsak ščiti sebe, a škoduje drugemu. So le poraženci. To je posebno prisotno v politiki generaliziranega zategovanja. Če vsi stiskajo, lahko država raste le z izvozom (s pomočjo nižjega tečaja) v državo, ki še vedno troši, če takšna še obstaja. Zato zategovanje ni trajna rešitev.

Edini normalen način razdolževanja, ki je nastalo v fazi napihovanja balona po obdobju 2001 do 2008, med osmimi variantami, je rast BDP. Po Hymanu Minskemu (1992) je finančni sistem tržnega gospodarstva v osnovi nestabilen, saj v času gospodarske rasti zaradi samozadovoljstva finančni akterji prevzemajo vse večja tveganja, da bi sledili cilju maksimiranja profitov in vrednosti delnic, dokler napihovanje balona ne počne. Večje profite prinašajo le večja tveganja, a lahko nastanejo pri njih tudi večje izgube. Zato je finančni sistem v naravi nestabilen in se krize ciklično ponavljajo. Podobna razlagajo krize tudi v avstrijski ekonomski šoli.

Opis nastanka velike finančne krize in njenega reševanja v ZDA in Evropi:

Kriza ni nastala kot posledica nemorale bančnikov in elitnikov realnega sektorja, ampak je rezultat napačnih iniciativ. Je preveč pojasnjena in predeterminirana. »Zasenčevalca« krize sta dva:

- kombinacija diverzifikacije bančnega portfelja in hedginga, ki naj bi varovala portfelj, če sta dobro izvedena (črni labod),
- politična moč finančnih institucij, ki prilagodijo ekonomsko teorijo svojemu interesu.

Z začetkom v ZDA je disintermediacija, sekuritizacija in rast repo trgov pocenila financiranje, ga povečala, a hkrati povečala tudi tveganja. V nekaj mesecih je bila kriza privatnega bančništva, ki je nastala s pokom finančnega balona, s strani elit pretvorjena v krizo države (proračuna).

Privatni dolg finančnih institucij je postal državni dolg iz dveh razlogov: ker je globalni bančni sistem v 2008 zamrznil in, ko je bil z intervencijo likvidnostni krč odpravljen, je

bila v EU uvedena nova doktrina. Ko je bil finančni kolaps preprečen, javni dolg pa še ni eksplodiral pomladi 2010, se je pojavilo novo ideološko povezovanje na liniji zategovanja pasu – rezanja proračuna. Nemška diagnoza je bila, da gre za krizo državnih izdatkov, zato je potrebno rezati proračune perifernih držav. Naenkrat javni (suvereni) dolg preseže 100% BDP in postane nevzdržljiv (»unsustainable«).

V posameznih državah PIIGS je do tega prišlo na različne načine. Na koncu so se slabosti privatnega sektorja nadaljevale v obveznosti javnega sektorja, kjer evropsko prebivalstvo plačuje zanj s programi zategovanja pasu, ki situacijo še slabšajo. Fiskalna kriza je posledica, ne vzrok finančne krize. Ker banke ne morejo propasti (povzročilo bi katastrofalni »run on bank«), niti jih ni mogoče redno reševati, saj so prevelike (TBTF, TBTB), morajo vsi prebivalci zategovati pasove.

EU in evro v krizi

Ustrezni politični integraciji je sledila neustrezna ekonomska integracija Evrope. Euro je ujet v tri medsebojno povezane krize: EMU bančni problem ustvari problem suverenega dolga, ki naprej preko zategovanja škodi rasti BDP in standardu v imenu konkurenčnosti, le-ta pa je spodkopana z deflacijo (Jay Shambaugh, 2012). Z gledanjem samo inflacije, deficita in dolga so EU planerji spregledali bančni sistem ki je postal prevelik za samo-reševanje (TBTB). Posledica njihove napake je verjetje evropskih elit, da bo zgolj dekada ali več neprekinjenega zategovanja bo zadostovala, da popravi banke, vendar morda ob ceni miniranja evropskega političnega projekta. Zategovanje je le politično pokritje za egoistične interese.

2. Razvoj doktrine² zategovanja (austerity)

2.1. Zgodovina

Mnoge ekonomske doktrine so vladale v preteklosti: merkantilizem, korporativizem, komunizem, a kje je liberalizem? Zategovanje nima dolge in velike zgodovine. Gre za občutljivost za državo, ki pove kaj narediti, če trgi odpovejo. Zgodovinsko sosledje nastajanja doktrine zategovanja je bilo naslednje (Medema, Samuels, 2012).

Od 17. do 19. stoletja

Liberalna ekonomija se je porodila kot reakcija na državo, ne sedanj, ampak absolutizem vladarja. Šlo je za trg proti kralju. Zategovanja v zgodnji liberalni misli ni a postane definitivna doktrina in politika v prvi polovici 20. stoletja. Prej te doktrine ni bilo, ker še ni bilo močne države, ki bi jo bilo potrebno ukinjati.

² Ker praksa ni potrdila uspešnosti pristopa austerit (zategovanja), ga ne moremo imenovati teorija, temveč le doktrina.

Trije liberalci (John Locke, David Hume in Adam Smith) so pomembni za nastanek doktrine zategovanja. Liberalci v boju proti državi pozabijo, da je potrebna za kreiranje trgov. Po 1920 je imela država dovolj velik proračun, da je imelo smisel govoriti o njegovem rezanju. Pojavi se austeriteta (zategovanje pasu) kot posebna ekonomska doktrina. Smithov kapitalizem sloni na psihološki predpostavki raje varčevati kot trošiti. Smith vrne državo. V Bogastvu narodov jo potrebuje za obrambo, pravo in izobrazbo delavcev, tudi za civilno družbo (Smith, 1776, publicirano 1981). A problem je, kdo plača zanjo in to ogrozi sam kapitalizem. Poceni denar države po njegovem mnenju spodkoplje varčnost, ki je vzrok rasti in napredka. Tako so Locke, Hume in Smith proizvedli zategovanje kot stranski produkt. Gradili so omejitveno državo, ki pa še ni bila tako velika, da bi ji bilo potrebno rezati proračun. Vsi trije so, kot Škoti, omejevali državo, imeli patološki strah pred dolgom države, kar je temelj liberalizma. Jedro zategovanja danes je rezanje proračuna in deflacija. Te ideje so nastale pri treh klasičnih liberalcih in bile aplicirane v tekočo ekonomsko politiko.

19. stoletje na prehodu v 20. stoletje

V 19. stoletju sta bila dva pogleda liberalcev na vlogo države. David Ricardo (1996) ne more živeti z njo: država naj uči uboge neodvisnosti in ne redistribuira tržnih rezultatov. John Stuart Mill (1958) pa ne more živeti brez države: je za dolg države in davke. Od tod sta dve poti liberalcev:

- 1/ novi liberalci: so Britanci, ki so za liberalizem v bolj interventni obliki (po J.S. Millu) (Allet, 1978)
- 2/ neo-liberalci: avstrijska šola, ki je za liberalni fundamentalizem (po D. Ricardu).

Novi liberalizem se je pojavil, ko je britanska liberalna partija podprla Milla proti Ricardu. Država je bila pojmovana kot branik kapitalizma in sredstvo za socialne reforme. Država reformira kapitalistične institucije, da bi se izognili revoluciji (problem privatne lastnine in neenakosti). Posledice tega stališča so bile: pokojnine, zavarovanje pred brezposelnostjo, regulacija industrije. Dediči tega pogleda so bili v 1930-1940: T.H. Marshall, J.M. Keynes in W. Beveridge, ki so potisnili novi liberalizem še dlje s postavitvijo temeljev celovite države blaginje.

Nasprotno, avstrijska ekonomska šola (Hayek, 1994; Ludwig von Mises) je sledila Ricardu: liberalizem je najbolje zaščiten preko odprave vloge države v gospodarstvu. Bili so originalni neoliberalci. »Avstrijci« so napadli nove intervencionistične ideje na dveh frontah: trg ima dolgoročno strukturo, ki je intervencija države ne more spremeniti; država je nevarna (Boettke, 1994). Tako so Britanci videli reševanje recesij z več izdatki države, Avstrijci kot nujno trpljenje, plačilo v obliki zategovanja pasu po »zabavi trošenja«.

20. stoletje

Dve ključni smeri zategovalne doktrine v 20. stoletju sta bili likvidacija (bankirska doktrina (ZDA) in pogled zakladništva (Velika Britanija).

Zategovanje na ameriški način pomeni doktrina likvidacionizma. V ZDA je finančnik Andrew Mellon menil, da naj se veliko depresijo reši z likvidacijo dela, kmetov, nepremičnin, zalog. Depresije naj bi bile del narave kapitalizma: regularne, ciklične in pričakovane, kar pravi tudi moderna teorija poslovnih ciklusov. Schumpeter (1942) iz avstrijske šole pa daje ključno vlogo podjetnikom in kreativni destruktiji. Intervencija naj bi po njegovem naredila dva problema: zmotila nujni destruktivni proces in prave cenovne signale. Obenem so bile »zdrave finance« tiste, ki so potisnile ZDA v veliko depresijo.

38

Zategovanje na britanski način kaže »pogled zakladništva« Država z izdatki izrine investicije, gre za »crowding out« ali ricardijansko ekvivalenco: racionalni investitorji to anticipirajo in negirajo politiko.

Anglo-ameriški stil zategovanja je šele konec 1930-tih sledil Keynesu (1936): najprej so potrebni stimulativni programi. Keynes je bil proti zategovanju z argumentom paradoksa varčnosti (»paradox of thrift«). Meni, da v krizni negotovosti investitorji ne bodo investirali, ampak sedijo na denarju. Potrebna je ekonomija povpraševanja: potrošnja spodbudi investicije z učinkom na cene in to dvigne investicijska pričakovanja in ne obratno.

Schumpeter se je v 1942 umaknil v idejo kreativne destrukcije in govoril o pomanjkanju nagnjenosti k tveganjem. Kazalo je, da je proti-zategovalna politika zmagala, a se je zategovanje vendarle ohranilo v nemških državah. Tako je avstrijska šola dala zategovanju globalni intelektualni dom, nemški ordo-liberalci pa nacionalno bazo za operacije: najprej varčevati, potem kupovati.

Nastanek ordo-liberalizma

Nemški ordoliberalizem (Ptak, 2009) je posebna oblika neoliberalizma, ki ne trpi odnosa do države ameriškega liberalizma. Kot je novi liberalizem rešil problem zategovanja v Veliki Britaniji, je ordoliberalizem rešil problem države v Nemčiji s transcendenco. Za ordo-liberalce je vloga države v tem, da postavi okvirne pogoje, da bi trg učinkovito deloval. Ta država, ki jo sprejemajo ordoliberalci, pa ni makro menedžer, ki deluje preko povpraševanja (kot pri britanskih novih liberalcih). Ordoliberalna država je postavljavec pravil, ki omogočijo konkurenco in pomaga tržnim prilagoditvam preko razvoja specifičnih ekonomskih mehanizmov in institucij. Tako neoliberalizem ni nikoli postal dominantna filozofija v Nemčiji, kot je bil v anglosaksonskem svetu, in to zaradi proti-civilizacijske kritike in velikega borznega padca v 1873, ki je povzročil, da je nemška država je postala pod F. Lisztom bolj intervencionistična.

Industrialci Nemčije, ki v razvoju zamujajo, so bili pod pritiskom večje že obstoječe konkurence, zato jim je država priskočila v pomoč. Nemška država je vedno bila bolj neposredno direktivna in koordinativna v gospodarstvu kot bi bila liberalna država: varčevanje in nižanje potrošnje se spodbuja, da bi s prihranki začeli velike investicije. Tako je varčevanje pred nakupom postalo stališče v Nemčiji že pred prihodom ordo-liberalizma.

Izvor ordoliberalizma je Freiburška šola ekonomije v 1930-tih (Medema, Samuels, 2012), ki vzrok krize vidi v nastanku privatne ekonomske sile. Fokusira se na kapitalistično strukturno obliko - red. Vsakdo mora slediti pravilom in jih s tem legitimizira. Jedro ekonomske ustave je za omejitev privatne moči s politiko konkurence (protimonopolna pisarna), podprto z monetarno politiko neodvisne centralne banke, ki drži cene stabilne. Oboji so ločeni od parlamentarne države, ker demokracija ekonomsko škodi. Element ordoliberalne doktrine je socialno tržno gospodarstvo, pri čemer gre za pravila, ki zadovoljijo splošni občutek pravičnosti: stabilnost in varnost delavskega razreda je predpogoj za varovanje tržnega gospodarstva.

39

Argumenti ordoliberalizma so postali vodilo za nemško ekonomsko politiko po drugi svetovni vojni. Razlogi so bili povojna utrujenost, Freiburška šola z novimi idejami, pozno razvijajoča Nemčija kot izvozno usmerjena, redistribucija države blagostanja preko ordoliberalizma. Keynesijanizem vidijo nemški ekonomisti kot inflacijski. Uporabili so ga social-demokrati, ko so prišli na oblast 1966. Povojna Nemčija je oživiljala z idejami usmerjenimi k zategovanju posebne vrste. Gre za liberalizem, ki objame državo in jo transformira. Enako naredi z zategovanjem. Pravila postavijo okvire, preko katerih je blaginja podprta s konkurenco, potem pa ponudba z varčevanjem in investicijami prevlada nad povpraševanjem s potrošnjo. Tako je ordoliberalizem postal moderni liberalizem.

Praksa ordoliberalizma v današnji EU

Danes je Evropa ordoliberalna. Pravila so na primer: valutni peg na DEM, ECB in konkurenčna politika. Pristop s pravili pomenijo maastrichtska konvergenca, pakt stabilnosti in rasti, fiskalni sporazum. Primeri pravil so: pravila konkurence, fokus na padcu konkurenčnosti perifernih držav, zakonsko omejevanje dolga – in politika zategovanja, če presežen. Postavitev neodvisne centralne banke ECB je temelj. Za uveljavitev take politike so, na primer, odstavili tudi demokratično izvoljene premiere v Italiji, Grčiji, če je bilo potrebno.

Ordoliberalizacija Evrope replicira enake napake, ki jih pogosto pripisujejo anglo-ameriškim ekonomijam. Tak je bil Washingtonski konsenz (1989), ki ga naj sledijo dežele v razvoju, če želijo obogateti: liberaliziraj, potem pride rast. Kritika tega pristopa je v tem, da zamenja posledice rasti z vzroki (nizka inflacija, konkurenčnost, stabilne finance); in da je liberalni pristop smiseln le za prvega, ker še nima konkurence.

Nemški pristop ordoliberalizma z izvozno rastjo je bil mogoč, ker druge države niso tega delale istočasno. V krizi so bili Američani Keynesijanci po preostanku, Nemci ordoliberalci po načrtu. Nemčija je dala zategovanju novo licenco preko socialno-tržnega gospodarstva in povojnega ekonomskega čudesa. »Najprej varčevanje, potem potrošnja« ne dajejo prostora trikom razen za zategovanje, ne kompenzaciji, ampak le hitri prilagoditvi trgu. Ni prostora za Keynesa in kompenzacijo v ekonomski uniji, kjer konkurenčnost proizvaja rast preko proizvodnje konkurenčnih produktov in presežke bilanc; ni pa povpraševanja s tiskanjem denarja. V takem svetu je padec, ne razcvet, čas za zategovanje.

Zategovanje na ameriških tleh

Avstrijska šola v ZDA je namesto prilagoditve države za njeno odpravo. Ekonomisti avstrijske šole so idejo politike zategovanja prinesli v ZDA, ker so, enako kot Minsky, opozorili na cikličnost finančnega sistema, česar keynesijanci razen Hymana Minsky-ga niso videli. Carl Menger je bil prvi marginalist v 1880-tih, ko je trdil, da je ekonomska vrednost rezultat subjektivne koristnosti in relativnih cen, ne stroškov produkcije. Bil je proti državni pomoči kapitalizmu. Začel je metodološko polemiko z nemško »Zgodovinsko šolo ekonomije«. Sledili so mu Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, Joseph Schumpeter, ki so bili proti državi, proti matematizaciji ekonomije, za historično analizo. Zdaj so v ZDA znova popularni, glede na to, kaj so rekli o bankah!

40

Hayek in Mises sta razlagala model kreditnih krčev in kolapsov³: banke služijo z več kreditiranja (preko zneska zbranih depozitov), pri čemer jih centralne banke podpirajo z likvidnostjo. Zato obresti padejo in je več investicij. Veča se zadolževanje, inflacija in znova več kreditov. Potem začno dvigati obrestne mere in je manj kreditov, panika. Začne beg v realna imetja in zategovanje. Ne sme se reševati bank in potrošnikov. Nova intervencija ne reši stare. Pri finančnem propadu so štiri možnosti prilagoditve: inflacija, deflacija, devalvacija ali stečaj. Deflacija bi bila prav po avstrijski šoli, a države (iz politično-socialnih razlogov) tega nočejo in raje devalvirajo ali inflacionirajo ter na ta način prenesejo stroške na kreditorje: nekaj (kreditorjev) jih plača za napake mnogih (dolžnikov). Morali bi pustiti banke propasti in potem začetki znova. Kasneje so »Avstrijci« dodali še vlogo sindikatov (Haberler) in centralno banko kot zadnjo črpalko. Avstrijska šola dobro opiše kreditni cikel in nevarnost prevelikega dolga, a predlogi v sedanji situaciji (maksimalno zategovanje kolikor hitro mogoče) nimajo smisla. Neintervencija in nekompenzacija pa vodita v permanentno zategovanje (glej EU).

2.2. Doktrina in politika zategovanja danes, obujena v času izhoda iz globalne finančne krize

Nemci so pokazali primernost zategovalnega argumenta z ordoliberalizmom, namreč kako voditi ekonomijo, ki je **pozno razvijajoča, visokih prihrankov, visoke tehnologije in izvozno usmerjena**. A take niso ekonomije na periferiji EMU, zato kot posledica nastane stalno zategovanje. Če vsi sprejmejo enake ukrepe, le-ti ne delujejo več, kam pa naj izvozi ?

Ideje zategovanja so se razširile globalno zaradi tistih, ki so to omogočali: širši institucionalni in institucionalni premiki, ki so polagoma prinesli zategovanju status ekonomskega splošno sprejetega smisla (»common sense«), potem ko so nekoč že bile ponížane na mesto stare religije. Ideje neoklasike o učinkovitih trgih in racionalnih posameznikih so omogočile

3 Hyman Minsky razlaga nujnost nastanka finančnih ciklusov na podoben način, vendar z drugimi vzroki in družbeno bolj senzitivnimi posledicami načina reševanja (1992).

povratak zategovanja kot »common sense« v krizi. Kritične so tu ideje ekonomistov monetaristov (Friedman M., 1968) in šole javne izbire (»public choice«, Buchanan). Skupna jim je trditev, da je država inflacijska črpalka, ne vsrkovalec (absorber) ekonomskih šokov. Zato je nevarno, da bi država delala več. Klasični liberalci so ustvarili zategovanje kot slučajni preostanek. »Avstrijci« in ordoliberalci so ga uveljavili po načrtu, kasnejši liberalci pa z izključevanjem (TINA: vsaka druga politika bo narobe, alternative ni). Skupaj vzeto so omogočili, da je zategovanje ponovno prevladalo kot ideja, doktrina.

Neoliberalizem proti Friedmanovemu monetarizmu in javna izbira

V 1960-1970 Milton Friedman in Patrick Minford v UK trdita, da je veliko depresijo povzročila kratkoročna politika FED-a, ki je vodila v padec ponudbe denarja. Ni bila zaradi padca potrošnje ali premajhnega dohodka (obratna kavzalnost denar-dohodek). Mislita tudi, da poizkusi vlade stimulirati gospodarstvo v polno zaposlenost lahko povzročijo le inflacijo (gre za klasično dihotomijo, Bajt, Štiblar 2004). Friedman je trdil, da je nezaposlenost prostovoljna, ne zaradi premajhnega povpraševanja, ampak ker po prevladujoči plačah delavci nočejo delati. Dvig plač (da bi delavci vendar prišli delat) dvigne cene in zato realne plače ostanejo enake. Nezaposlenost se vrne nazaj na naravno stopnjo. Z rastočo inflacijo in brezposelnostjo keynesijanimom požre samega sebe. Friedman je bil proti Phillipsovi krivulji. Njegov monetarizem je obnova kvantitativne teorije denarja. Keynesijanimom torej z intervencijo le povzroči inflacijo, zato je potrebno zategovanje. Če monetarizem kombiniramo z racionalnimi pričakovanji in učinkovitimi trgi, se lahko razume, da so trgi vedno učinkoviti, država pa patološka.

41

Končni učinek pa je imela še druga skupina idej o vlogi države v gospodarstvu samem, kar vodi v liberalizem. Teorija javne izbire (public choice) se je pojavila istočasno kot monetarizem (demokracija je nevarna). Namesto, da bi država pojedla samo sebe, so Stiegler, Buchanan z instrumenti mikro-ekonomije dokazovali, da bo država pojedla tudi ekonomijo. Namreč, agenti v državi se ne obnašajo nič drugače kot agenti v privatnem sektorju: maksimizirajo lastni dohodek pod pogoji omejitev. Namesto da bi politiki vodili državo proticiklično in v korist prebivalstva, so državni izdatki vezani na volilne cikle, kjer so vrhovi in doli rezultat odločitev izvoljenih politikov za maksimizacijo glasov v njihovo korist.

Ta argument je skupaj z monetarizmom prinesel neoliberalno interpretacijo pravilne ekonomske politike. Logika je enostavna. Ob naravni stopnji brezposelnosti politiki ne morejo kar izbrati točke na Phillipsovi krivulji, temveč intervencija države vodi v prilagoditev pričakovanj in ekonomija se premakne na novo višjo inflacijo ob nespremenjeni brezposelnosti na dolgi rok. Ker ne more politično vzdržati višje inflacije, mora država deflacionirati, da zniža brezposelnost na naravno stopnjo. A to ne zniža inflacije, ker so pričakovanja prilagojena na višjo inflacijo. Medtem je brezposelnost porasla in ob bližanju volitev morajo politiki spet reflacionirati (dvigniti inflacijo za dvig zaposlenosti), da bi bili ponovno izvoljeni.

Torej, volitve določajo ekonomsko politiko, ne obratno. Inflacija je posledica intervencij demokratičnih vlad v gospodarstvo. Kot nevidna roka omogoča individualno maksimizacijo dohodkov agentov, vidna roka maksimizira glasove, kar prinaša kaos v družbeni red in inflacijo v gospodarstvo. Zaradi od vlade inducirane inflacije postane skrbno varčno obnašanje nesmiselno, potrošnja pravilna. Družba je razdeljena, nastanejo politični nemiri. Kaj narediti za zaščito liberalne ekonomije pred demokracijo? Prepovedati demokracije ne gre, zato pa ordoliberalci uvedejo neodvisno centralno banko, ki premaga takšno inflacijsko odločanje.

42

V Keynesovem času so bile centralne banke odvisne institucije, razen nemške. Šola realnih poslovnih ciklusov (E. Prescott, F. Kydland) pravi, da je v jedru problem časovne nekonsistentnosti demokratičnega odločanja. Politiki obljubijo nižjo inflacijo, a ko pridejo druge prioritete, svoje obljube pozabijo. Zato so tudi kratkoročno usmerjeni. Če se politiki ne morejo kredibilno zaobljubiti, bodo agenti in trgi skušali z nasprotnimi ukrepi uničiti učinke politike, kar vodi v še večjo nestabilnost in negotovost. Zato pride prav neodvisna centralna banka, ki skrbi zgolj za cene. Ni pod nadzorom publike. Potem država ne bo mogla trošiti, ker bo centralna banka nasprotno ukrepala proti inflaciji (ona se lahko kredibilno zaveže). Politika je odvzeta demokratično izvoljenim politikom v korist neodvisne konservativne centralne banke, ki ji ni treba skrbeti za volivce, razen za tiste v finančnem sektorju. Spodbuda ne bo delovala, če le dviga inflacijo in enako državna intervencija, če promovira izvolitev politikov. Zato je neoliberalizem uvajal neodvisnost centralne banke v 1980-90.

Tako vse postane Darwinova nevarna ideja: države si ne bodo pomagale iz solidarnosti (moralni hazard); prihodnost bo po željah, če je le dovolj pravil za obnašanje; vlade nočejo zamenjati pravil, ker bi iskale koristi pri tujih davkoplačevalcih (EMU). Moralni hazard, vgrajen v javno izbiro, pokrije vse primere. Ker se vse zlorablja, so nujna pravila, ki to onemogočijo, torej pogodbe kot v EMU. Moralni hazard za ekonomiste je v resnici zaupanje za preproste ljudi, ki ni mogoče brez določene nejasnosti in pravil recipročnosti. Za Nemce je dolg Schuld (krivda), za Italijane je credere (verjetje), kredit. Denar, zaupanje, krivda, zvestoba so le norme, ne pravila. Tudi demokracija zanje ni cilj sama po sebi, ker je le nekaj več kot patologija, ki povzroči inflacijo, iz katere nas rešijo le pravila, ne diskrecija. Nižja inflacija postane glavni cilj, ki ni demokratično izbran, zanj se nedemokratično menjajo tudi vlade.

Ti argumenti so izločili keynesijanizem v razvitih državah v korist povratka zategovalnih argumentov v krizi. V državah v razvoju je neoliberalizem postal dnevna politika zahvaljujoč Washingtonskemu konsenzu preden je bil preizkušen v razvitih državah. Od tod je prišel v periferijo EU. Washingtonski konsenz je 10 pravil, ki jih je John Williamson napisal 1989

- 1/finančna disciplina,
- 2/preureditev prioritet javnih izdatkov,
- 3/davčna reforma,
- 4/liberalizacija obrestnih mer,
- 5/ohranitev konkurenčnih tečajev,
- 6/liberalizacija trgovine,
- 7/liberalizacija FDI,
- 8/liberalizacija finančnega sektorja
- 9/privatizacija,
- 10/deregulacija.

43

Gre za odpravo starih idej razvojne ekonomije, kot je bila industrijska politika. Lista vključuje tako zategovanje kot neoliberalizem. Če izvzamemo tečaj in FDI, takih politik Skandinavija in Francija niso vodile pred 1989, še manj Koreja, Tajvan, Kitajska. Pač pa delno USA, Velika Britanija in spet so jo želeli generalizirati za vse države. Prevzela sta jih MDS in Svetovna banka in jih uporabila za tranzicijske države.

Vloga MDS in Svetovne banke

Po odpravi fiksnih tečajev v 1973 MDS ni imel več klasične vloge, postal je nadzornik držav, finančni policist za uveljavitev programov strukturnega prilagajanja. Dani Rodrik (2006) pravi, da je politika MDS stabilizirati, privatizirati in liberalizirati (iz Washingtonskega konsenza). Enaka politika se je predlagala za vse: minimizirati fiskalni deficit, inflacijo in davke; maksimirati privatizacijo, liberalizacijo in finance. Je vir za nastanek ekspanzivne razvojne politike zategovanja. Posledica te politike pa niso bile rešene države, ampak finančne krize. Iste politike so predlagane za evropsko periferijo.

Osnova politiki doktrini MDS je 40-let star Polakov model (opisan v Pollak, 1997), po katerem lahko finančno omejevanje umiri presežno domače ekspanzijo (IMF: Monetary approach to the Balance of Payments, Washington DC, 1956). MDS je preko modela sprejel elemente Washingtonskega konsenza kot navodila politike zategovanja. Zaposleni v MDS so namreč prišli iz bank in finančnih ministrstev, zato jim pristop ni bil tuj. Če predlagane reforme niso uspele, je bila ugotovitev, da so bile prešibke! Zato je neuspeh reform vodil v še hujše ukrepe enake vrste. Zategovalci danes mislijo, da lahko dobra ideologija ob pomanjkanju podpornih dejstev ustvari modele, da ustvari to dejstva.

Omogočitev zategovanja in ekspanzivna kontrakcija

Ideja o ekspanzivnem rezanju (»expansionary cuts«) izhaja od Luigija Einaudi iz univerze Bocconi Milano, ki je bil tudi predsednik Italije v obdobju 1948-1955. Ideja je bila

hibrid nemških ordoliberalcev in ekonomije javne izbire, in sicer z imenom »liberalismo economico«. Pravijo, da so naravni motivi delo, varčevanje, konkuriranje, kjer močna država samo širi meje trga. Einaudi je bil za evropski trg in monetarno unijo, za ustavna pravila prepovedi fiskalnega deficita (kot Merklova 60 let kasneje). Zato sta bili dve generaciji ekonomistov na Bocconi univerzi bili vzgajani v ordoliberalizmu, vodilni Alberto Alesina in sodelavci. Alberto Alesina in Guido Tabellini (1987) pravita, da je potrebno »izgladniti« pošast države. Javna izbira namreč po njihovo proizvaja inflacijo, demokracija deficit.

44

Uvajajo lekcije fiskalnega prilagajanja (1998), ki potrebuje tri vsebinske elemente: rezanje transferov in državnih socialnih izdatkov, nižanje plač in devalvacijo tik pred fiskalnim stiskanjem. Gre za enak mehanizem kot prej, zasnovan na pričakovanjih. Tudi pričakovana inflacija je v tem kontekstu, nasploh pričakovanja kot ključni element razlage obnašanja racionalnih subjektov v korist liberalizma. Govori, da bi morali rezati v padcu, ko naj boli, in to odločno. Rezanja proračuna vodijo v rast, če so na izdatkovni strani proračuna. Aprila 2010 je Alesina na ECOFIN v Madridu imel svoj višek («Alesina hour»).

Avtorji ne povedo, da je prišlo do rasti javnega deficita zaradi pomoči finančnemu sektorju, ampak le, da je potreben rez države, ker je rezanje trošenja za konsolidacijo bolj učinkovito kot večanje davkov (čeprav za to ni bilo empirične potrditve). Predpostavlja se racionalne potrošnike z življenjsko potrošnjo. Pričakovanja so zdaj vse: diktirajo rezultate in so izboljšana, če država miruje. Tudi v padcu tako. Šlo naj bi za gospodarsko ekspanzijo, povzročeno s pričakovanji. Pri tem je Lafferova krivulja modificirana: rezanje javnih izdatkov naj bi vodilo v več davčnih dohodkov, v ekspanziji pa v manj. V praksi to nikoli ni bilo ni bilo potrjeno. Po njihovo v recesiji rezanje javnih izdatkov ni nepravilno, hkrati se mu ne da izogniti. V 2010 so Alesinov govor prevzeli v komunike ECOFIN in ob podpori Tricheta junija 2010 v Bilten ECB.

Ključne ugotovitve literature o ekspanzivni fiskalni kontrakciji za Italijane so bile: padec aktivnosti je pravi čas za rezanje in to na strani izdatkov in to odločno. To daje pozitivna pričakovanja na ljudi, ki več trošijo in investirajo, dobijo večje dohodke, zato je lahko zategovanje ekspanzivno, saj bodo ljudje trošili in ob pozitivnih pričakovanjih investirali. Empirične študije držav ne podpirajo teh trditev, ko jih na mikro ravni izvedejo ekonomisti iz lastnih držav, na makro ravni pa je argument ekspanzivne konsolidacije izzvan v literaturi.

Vendar, po Keynesu (1936) zategovanje deluje dobro le kot mejni primer možnih neskončnih ravnotežij, enako velja za klasično ekonomijo. Do srede 2011 je doktrina o ekspanzivnosti zategovalne politike teoretično in empirično padla, celo na Bocconi univerzi (Perotti). Dva članka MDS julija 2011 (Guajardo, Leigh, Pescatori, 2011) in julija 2012 in MDS poročilo v oktobru 2011 empirično pokažejo, da je konsolidacija v padcu dvakrat bolj tvegana kot v rasti, da je postopna konsolidacija boljša kot nenadna in da je večanje davkov manj kontrakcijsko kot zmanjšanje državnih izdatkov. V študiji iz 2012 MDS ugotavlja, da je fiskalni multiplikator večji od 1. Ko je MDS izgubil zaupanje v zategovanje, so se njegovi

propagandisti obrnili na nove primere držav REBLL, ker PIIGS niso naredili dovolj za afirmacijo zategovanja.

Zakaj je zategovanje nevarna ideja?

Štiri poti iz krize so inflacioniranje, deflacioniranje, devalvacija in stečaj. Pridruži se jim lahko še finančna represija, končni uspeh pa daje le gospodarska rast. Demokracija in 50 let države blaginje sta oviri pri evru, a deflacija in zategovanje edina lahko ohranita evrski sistem kot prilagoditveni mehanizem. Dve lekciji za EMU iz zlatega standarda sta, da zategovanje ne deluje, ne glede koliko krat jo ponoviš (tako je bilo tudi z zlatim standardom, dokler ni bil opuščen) in da ne moreš imeti zlatega standarda v demokraciji, ker bodo ljudje glasovali po več neuspešnih poizkusih z njim proti zategovanju, ki ga zahteva »zlati standard«, kar je dejansko evrsko monetarno območje.

45

3. Praksa: zategovanje v politiki posameznih držav v preteklosti in zdaj

Iz ključnih primerov zategovanja v praksi od 1930-tih naprej sledi, da specifična oblika zategovanja včasih deluje kot kombinacija devalvacije z veliki delavskimi sporazumi, ki omejijo rast plač in omogočijo ekspanzijo, a le redko. Primeri zategovanja po 1980 kažejo, da je bilo ekspanzivno zategovanje pozitivno, a ne zaradi rezanja proračuna, ampak iz drugih razlogov, tako na Irskem, Danskem, v Avstraliji. Ko zategovalna politika v PIIGS po več letih ne da zelenih rezultatov, naj bi bile države REBLL novo upanje za advokate zategovanja. Tri vrste primerov so:

- 1/zategovanje je bila nevarna ideja, ker je prišla do limitov in se zlomila ali zlomila družbe, kjer je bila uporabljena (US, UK; Švedska, Nemčija, Japonska, Francija, 1920-1930-ta).
- 2/izkušnje Danske, Irske, Avstralije, Švedske v 1980-tih se citirajo kot uspehi, a pogojev, pod katerimi so bili doseženi, zdaj v EU ni.
- 3/REBLL kot uspeh zategovanja: ob istem tečaju uspele le z masovno emigracijo, deflacijo, nezaposlenostjo. Vprašanje je, ali se je izplačalo ?
- 4/Irska in Islandija kot primera uspešnega reševanja krize z ne-zategovalnimi ukrepi.

Zategovanje v globalni ekonomiji v 1920-1930

Zategovanje v praksi *laissez faire* je bila politika Belle Epoque, ki sploh ni bila demokratična. Periferija EU danes je kot je bila Nemčija po prvi svetovni vojni. Daje se jim kredite, ki jih ne morejo odplačati zaradi že sicer velikega dolžniškega bremena. Povedna je izkušnja v ZDA in s kanclerjem Bruningom v Nemčiji 1930-1931. Če zategovalna politika ni uspela v ZDA in Evropi, ko so bile bolj avtoritarne, zakaj bi v demokraciji ? Nacisti so takoj po prevzemu oblasti sprejeli nov ekonomski program 1933 nasproten zategovanju in v duhu keynesijanizma. Zategovanje je tako dalo medvojni Evropi istočasno socialno demokracijo in genocidni fašizem.

Nevarne medvojne lekcije zategovanja so, da je graditi celoten mednarodni monetarni red na deflacijski pristranskosti, ki ne more delovati v demokraciji, slaba ideja ter da je zategovanje naredilo veliko depresijo, bolj globoko in dlje trajajočo, ter dalo osnove za vojno.

Zategovanje v primerih iz 1980-tih (Danska, Irska, Avstralija, Švedska)

Izkušnje omogočajo zaključek, da noben praktični primer ne dokazuje, da pričakovanja rezanja državnih izdatkov producirajo rast. Zato je kasnejša analiza pristašev zategovanja šla mimo analize držav na globalne podatke, vendar tudi v tem primeru brez odločilnih dokazov v praksi.

46

REBLL kot dolžniške zvezde⁴

V 2008 so Baltske ELL sprejele zategovanje in v 2011 prišle nazaj v rast. Proslavljajo se kot vzor za PIGS (Lagarde C., 2012). Vendar, ekonomije ELL so bile grajene za nesrečo, ki se bo zgodila. Prišla je bančna kriza, ki je končala v državnem dolgu. Niso uspeli in niso primer za druge. Model rasti v ELL so gradili na masivni FDI v obliki razprodaje domačih blue chipov tujcem, tujih posojilih in na prihajajočem denarju in odhajajočem prebivalstvu. Problem je nastal zaradi velike odvisnosti od transakcionalnega kapitala, velikih deficitov plačilne bilance in slabega izvoza, zato je prišlo do pomanjkanja tuje valute. Pokomunistična doba je namreč zanje pomenila zanje ekspanzivno deindustrializacijo. Zato je 10-30% delovne sile migriralo na Zahod. Manj investicij je bilo v infrastrukturo, zato pa so bile investicije v nepremičnine in finance, ne v industrijo. Velik plačilnobilančni deficit je bil financiran s tujim kapitalskim prilivom (FDI in posojila) in nakazili zdomcev. V začetku 2000 so države rasle, ker je bilo veliko kreditov na razpolago v bankah za potrošnjo, a so bile tuje banke, tudi financiranje tuje. S sprejemom evra naj bi se dvignila vrednost premoženja v teh državah, zato so banke iz EU anticipativno pokupile domače banke (80%-100% tuje). Krediti so šli v potrošnjo, nepremičnine in v delnice. Domači akterji so najemali kredite v tujih valutah zaradi nižjih obrestnih mer, kar je bila časovna bomba, ko pride do devalvacije. Nadnacionalna kreditna črpalka je kreirala balon, večji od španskega ali irskega (6-8% v slednjih, do 20% letno v prvih). Državni dolg so manjšale, privatni je rasel na ozadju neproduktivnih aktiv, slabega izvoza in plačilnobilančnega deficita ob rabi tujih poceni kreditov. Potreben je bil detonator, ki so ga tudi priskrbele tuje banke.

Leta 2008 je REBLL zadela kriza kot plačilnobilančna kriza (pad izvoza), in pok nepremičninskega balona, ko so tuje banke želele pokriti izgube v kreditnem krču. Ko izgubijo ob poku balona zahodne banke aktivo na eni strani portfelja, so želele izgubo pokriti z likvidacijo aktiv na drugi strani portfelja; ta druga stran so bile REBLL. Zahodne banke niso lastile le njihovih bank, ampak tudi njihovo ponudbo denarja! Strah se je pojavil, denar je začel odtekati, za izvoz ni bilo povpraševanja, nepremičninski balon je počil in REBLL

⁴ Gre za Latvijo, Litvo in Estonijo, Romunijo in Bolgarijo.

so kolapsirale (velik padec BDP v 2009). V tem trenutku so v EU, MDS intervenirali in orkestrirali masovno bail-out finančnih sistemov Centralne in Vzhodne Evrope, z drugimi besedami reševanje hčerk zahodnih bank, in to v času, ko so tekoči plačilnobilančni računi teh držav eksplodirali.

Mnogo pred grškim, irskim reševanjem je bil na Dunaju 2009 podpisan dogovor med zahodnimi bankami, trojko in Romunijo, Madžarsko in Latvijo, da bodo zahodne banke ostale v REBL, če se te odločijo za zategovanje, da bi stabilizirale bilance zahodnih bank. Likvidnostni krč se ni razširil na druge vzhodne države, če in ko so sprejele iste zategovalne ukrepe. Še enkrat je šlo le za reševanje zahodnih bank. Račun zanj so bile visoke obrestne mere, nezaposlenost, in ostalo, kar je bilo potisnjeno v bilance javnega sektorja teh držav. V 2009, ko so ZDA in Zahodna Evropa ponovno odkrivale Keynesa, so REBL izvajale lokalne zategovalne pakete, da bi rešile banke jedra EU. To je ista zgodba kot se je zgodila v EMU s suverenim dolgom perifernih držav ob izpostavljenost bank jedra EMU. Šlo je za masivno konsolidacijo: padec BDP je bil 9-17% v ELL bilo je zmanjšanje javnih izdatkov. Plače so v javnem sektorju bile bistveno znižane; katastrofa se je zgodila v zdravstvu, šolstvu, socialni varnosti. Dvignili so se le regresivni VAT davki in davki na delo davki. Sledilo je izogibanje davkom.

Slediti primeru REBL bi pomenilo zlom PIIGS. Kaj je lekcija REBL ?

- 1/REBL primeri ne kažejo, da ekspanzivna zategovalna politika deluje; v Latviji še slaba situacija in pričakovanja zaostajajo, ne predhajajo rasti.
- 2/Dohitevanje je zaustavljeno, šele po 2015 bodo na ravni pred krizo. REBL povratek rasti ni zadosten, da bi povečal zaposlenost, enako kot v PIIGS, v tujino je odšlo prek 10% prebivalstva. V vrhu ozdravitve Latvije je nezaposlenost vseh vrst 29%.
- 3/Zategovanje ni delovalo, kot bi moralo, na dveh področjih: prvič, plače privatnega sektorja niso padle dovolj za povečanje konkurenčnosti, rasti plač v Zahodni Evropi pa ni – za enak učinek. Drugič, proračunski primanjkljaji niso padli tako močno kot predvideva zategovanje in dolg ni padel (relativno na BDP). Rezultati niso vredni trpljenja.
- 4/Zunanjega povpraševanja, ki je pomagalo vrnitvi REBL, ni mogoče uporabiti za PIIGS in drugod, ker rast skandinavskega, ruskega, nemškega uvoza ne bo dovolj pomagala PIIGS. ELL nudijo Skandinavcem nizke plače in nizke davke, da bi jih privabile kot investitorje.
- 5/Rezov zategovanja v REBL ni mogoče enako ponoviti v PIIGS. V ELL so uporabili etnične delitve za marginaliziranje nasprotovanja zategovanju, v Romuniji in Bolgariji pa so bili protesti in so vlade padle. Igrali so na nacionalistično karto za uveljavitev zategovanja, saj so bile ruske stranke v ELL proti zategovanju.

Zaključek je, da REBL niso primer uspešnega zategovanja. Politične in ekonomske strukture v teh državah niso niti prenosljive, niti stabilne. Njihove politike ne povedo nič o pričakovanjih ali vzdržljivosti konsolidacij. Njihove ozdravitve in ekonomije so krhke in bazirane na zunanjem povpraševanju, ki ga drugod ni mogoče replicirati. So bolj zadolžene

zdaj, kot so bile, ko so začele politiko zategovanja. Vendar, zategovanje ostaja ideologija, ki je imuna za dejstva in osnovno empirično zavrnitev. Svetovni voditelji se hvalijo z mizerijo, ki so jo naredili milijonom ljudi (Blyth, 2013, stran 226).

Irska in Islandija kot primera uspešne ne-zategovalne politike izhoda iz krize

Irska slaba banka je NAMA. Kreativno računovodstvo in podpora vlade sta omogočila bankam, da so se brez posledic rešile. Irski so se zaprli mednarodni finančni trgi, prišla je trojka. 70 milijard € je bilo dano v bančni sistem ob 4.5 milijonih ljudi (slovenski znesek je bistveno nižji pri pol manj prebivalcih). Stroški reševanja bank znaša 45% BDP in to brez upoštevanja 70 milijard € v NAMA.

48

Irska naj bi bila vzor zategovanja za Grčijo, vendar imajo tri leta padca BDP, plače so padle 20%, davki so regresivni in stopnje dvignjene. Zaslužki multinacionalk so izvoz storitev, ki pa jih ni doma. Nezaposlenost še raste, izvozno usmerjene ozdravitve še ni. Dolg je bil 108% BDP v 2011, čeprav je bil le 32% v 2007, plus NAMA. Irska je rešila banke, se naslonila na izvozno rast v »fantomskem izvozu«, ki ni kreiral služb, mogoč le zaradi davčnih trikov (nižje davčne stopnje za tuje družbe s sedežem na Irskem kot drugod).

Islandska bančna aktiva/GDP je bila po eksploziji financ 1000% v 2007. Islandija je pustila banke propasti, devalvirala tečaj, postavila kapitalske kontrole in pospešila ukrepe blaginje, vendar pa ne odgovarja na propad depozitarjev iz Anglije, Nizozemske. Imetniki obveznic in tuji kreditorji so nosili strošek prilagoditve, enako tuji deponenti. Institucionalni kreditorji so nosili breme kolapsa, ne davkoplačevalci, kar si je lahko Islandija privoščila, ker ni v EMU. Ginijev koeficient neenakosti je zrasel iz 0.21 na 0.43 in potem pa padel spet nazaj na 0.245.

Primeri iz prakse raznih držav v različnih obdobjih torej kažejo, da politika zategovanja lahko uspe le pod posebnimi pogoji (ekstremi) in z velikimi stroški za prizadete.

4. Empirična analiza: pomen zategovanja pasu (austerity) za gospodarsko aktivnost

V regresijski analizi časovnega preseka je analiziran vzorec 42 po BDP največjih držav sveta različnih regij in ureditev (po listi iz The Economist in podatki The World Bank Data) plus Slovenije. Osnovna je hipoteza pristašev, da zategovanje deluje, nasprotna (ničelna), ki jo testiramo, da ne deluje pozitivno na gospodarsko aktivnost.

Metodologija

Vpliv (pomen) zategovanja pasu (austerity) na osnovne makroekonomske rezultate države je merjen na dva načina: a) preko primerjave povprečnih vrednosti ekonomsko-političnih in

ciljnih makro spremenljivk za različne skupine držav in b) z regresijsko analizo za vseh 43 držav. Pri slednjem gre v resnici za uporabo posameznih enačb kot parcialnih reduciranih oblik (reduced form) ekonomsko političnih modelov. Analiza je bila opravljena konec 2014, tako da so vrednosti nekaterih spremenljivk za 2014 vzete kot takrat razpoložljive ocene.

Učinek politike zategovanja je merjen s spremembami vrednosti spremenljivk v opazovanem petletnem obdobju krize, da bi se ugotovilo, ali je so zategovalni ukrepi ekonomske politike v posamezni državi res prinesli boljše rezultate. V primerjavi so najprej za oblikovane skupine držav spremembe spremenljivk med stanjem na začetku krize 2008/2009 in zadnjim stanjem ob izhodu iz krize 2012/2014.⁵ V drugem delu, v regresijski analizi pa gre na osnovi podatkov za posamezne države za oceno vpliva monetarnih restrikcij (merjenih s spremembo ulomka krediti bank/BDP, iz The World Bank Data) in fiskalnega konsolidiranja (zmanjševanje proračunskega deficita v BDP) kot dveh klasičnih instrumentov politike zategovanja na ekonomsko aktivnost (spremembe v BDP, inflaciji in zaposlenosti). Dodane so še spremenljivke plačilnobilančni saldo/BDP, seštevek obeh saldov/BDP ter sprememba tečaja domače valute v USD.

Za vsako spremenljivko se izmerjene njihove spremembe med 2008/2009 in 2013/2014 kot prve difference **d** (za spremenljivke »brez spomina, iz sistemske teorije, nasvet Roberta Volčjaka) ali koeficienti rasti **k** (spremenljivke s spominom). Gre za prvo diferenco ali za koeficient rasti med skrajnimi vrednostmi intervala.

Legenda:

SPREMENLJIVKE:

DINFL =	razlika inflacija 2014 – inflacija 2009, v % (večji plus je rast inflacije med 2009 in 2014)
DBOG =	razlika proračunski saldo/BDP 2014 – proračunski saldo/BDP 2009, % (večji plus je znižanje primanjkljaja)
DBOP =	razlika plačilnobilančni saldo/BDP 2014 – plačilnobilančni saldo/BDP 2009, % (večji plus je znižanje primanjkljaja)
DNERAV =	dbog + dbop, % (večji plus je znižanje primanjkljajev)
KBDP =	BDP 2012 / BDP 2008, merjena v tekočih \$, koeficient rasti (večji plus je večja rast BDP)
KKRED =	krediti domačemu sektorju/BDP 2013/krediti domačemu sektorju/BDP 2008, koeficient rasti (večji plus je večja rast kreditov)
KNEZAP =	stopnja nezaposlenosti 2014 / stopnja nezaposlenosti 2009, % (večji plus je večja rast brezposelnosti)
KTECAJ =	tečaj domača valuta/dolar 2014 / tečaj domača valuta/dolar 2009, koeficient rasti (večji plus je večje razvrednotenje domače valute proti USD v opazovalnem obdobju).

⁵ Vsi podatki so za 2009 in 2009, razen za kredite/BDP, ki so za 2008 in 2013 ter za kBDP, ki so za 2008 in 2008.

DRŽAVE, SKUPINE:

vseh 43 držav = najpomembnejše države po tabeli The Economist plus Slovenija

Evrija = vseh države evrskega območja, DEFINICIJA The Economist in World Bank

€ 9 = 9 evrskih držav: NEM, FRA, ITA, SLN, AUT, BEL, GRE, NET, DEN

EU - € = pet EU članic izven Evrije: ČES, MAD, POL, SVE, VBR

AS = 4 anglosaksonske države: ZDA, VBR, KAN, AUS

EM5 = emerging markets BRA, RUS, IND, KIT, JAR

LA = 6 držav Latinske Amerike: BRA, ARG, CHI, KOL, MEH, VEN

AZ 13 = azijske: KIT, IND, TUR, JAP, HOK, INE, MAE, PAK, SIN, SKO, TAI, THA, SAR

naftne 4 = izvoznice nafte: RUS, NOR, VEN, SAR.⁶**Rezultati****Ad a) Primerjava povprečnih vrednosti**

Tabela 4.1:

Primerjava povprečij spremenljivk po skupinah držav

Država	DINFL	DBOG	DBOP	DNERAV	KBDP	KKRED	KNEZAP	KTECAJ	DKRED
vseh 43	0.909	2.237	0.005	2.242	1.186	1.121	0.951	1.083	7898
Evrija	0.300	3.900	3.000	6.900	0.900	0.969	1.173	1.068	
€ 9	0.078	3.300	4.100	7.400	0.879	0.997	1.371	1.068	
EU- € 5	-1.680	3.000	0.380	3.380	0.919	0.957	0.844	0.851	
AS 4	1.000	5.200	-0.138	5.075	1.163	1.022	0.805	0.922	
EM 5	-0.680	2.38	-3.760	-1.380	1.462	1.216	0.744	1.168	
LA 6	6.217	-0.517	-1.850	-2.367	1.356	1.299	0.774	1.426	
AZ 13	1.092	2.492	-1.585	0.908	1.381	1.251	0.788	1.048	
naftne 4	7125	2.350	2.400	4.750	1.235	1.155	0.992	1.403	
Slovenija	-0.500	1.700	7.600	9.300	0.831	0.849	1.508	1.068	-12.90
Rang SI	30.	25.	2.	5.	41.	40.	4.	15.	34.

Viri. The World Bank Data, The Economist, EIPF, SURS,

V tabeli 4.1 so povprečne vrednosti sprememb izbranih spremenljivk za posamezne skupine držav, ki so sestavljene po kriteriju regionalnosti in posebej razlik v ekonomskih politikah, od skrajno zategovalne v Evriji oziroma v EU, do bolj stimulativne ekonomske politike v anglosaksonskih državah, Aziji in Latinski Ameriki, vmes pa so države prihajajoči giganti BRICS.

⁶ Nekaj držav je tako uvrščeno v dve skupini, a le malo.

Intervalna povprečja za 2008-2014 kažejo na različno stopnjo zategovanja (monetarnega kot negativna sprememba v kreditih/BDP in fiskalnega kot čim manjši proračunski primanjkljaj/BDP). Največja so bila zategovanja v EU in njenih podskupinah, in nekaj manj v anglosaksonskih štirih, najmanjša v drugih štirih skupinah držav. Hkrati pa ima EU in njene podskupine v opazovanem obdobju najslabšo rast BDP in največjo rast brezposelnosti. Pri tem nečlanice EMU med članicami EU z manjšim monetarnim in fiskalnim zategovanjem vendar dosegajo nekaj boljšo rast BDP in manjšo rast brezposelnosti. Za osem skupin držav so izračunani koeficienti korelacije ranga (r_R) glede povezanosti treh odvisnih spremenljivk (BDP, inflacija in nezaposlenost) z dvema neodvisnima spremenljivkama (kreditni, proračunski saldo).

51

Korelacija ranga

$$\begin{array}{ll} r_R(\text{BDP}, \text{KRED}) = 0.81; & r_R(\text{BDP}, \text{BOG}) = -0.65 \\ r_R(\text{INFL}, \text{KRED}) = 0.62; & r_R(\text{INFL}, \text{BOG}) = -0.43 \\ r_R(\text{NEZAP}, \text{KRED}) = -0.71; & r_R(\text{NEZAP}, \text{BOG}) = 0.50 \end{array}$$

Očitno je, da so skupine držav z večjo kreditno ekspanzijo povezane z večjo rastjo BDP in inflacije in večjim zmanjšanjem nezaposlenosti. Skupine držav z bolj negativnim saldonom proračuna imajo tudi večjo rast BDP in inflacijo in manjšo brezposelnost. Tako je na ravni skupin držav že uvodno izkazano, da so v navedenem obdobju petih let boljši makroekonomski rezultati (večja rast BDP, manjša brezposelnost, a hkrati večja inflacija, kar pa je v sedanjih deflacijskih razmerah pravzaprav tudi prednost) povezani z večjo kreditno stimulacijo (večja rast kreditov/BDP) in fiskalno stimulacijo (večja rast proračunskega primanjkljaja).

Ad b) Regresijska analiza

V drugem koraku empirične analize je za vzorec 43 največjih držav sveta po BDP opravljena regresijska analiza časovnega preseka. V njej je ocenjen vpliv politike zategovanja pasu (austerity), merjene v obliki monetarne restrikcije rasti kreditov in fiskalne restrikcije zmanjšanja proračunskega primanjkljaja v času reševanja iz krize na gospodarske rezultate v obliki rasti BDP, padca brezposelnosti in inflacije.

Tabela 4.2:

Ocena vpliva denarne in fiskalne restriktivnosti na rast BDP, nezaposlenost in inflacijo

e1	Y	=	a	+	b ₁	*	X ₁	+	b ₂	*	X ₂	R ²	F
			(t _a)		(t _{b1})				(t _{b2})				
e2	KBDP	=	1.21 (24.1)	+	0.0038 (2.044)	*	DKRED	-	0.027 (-2.12)	*	DBOG	0.19	4.70
e3	KNEZAP	=	1.41 (5.11)	-	0.413 (-1.72)	*	KKRED					0.068	2.95
e4	DINFL	=	-3.42 (-0.91)	-	0.633 (-2.23)	*	DBOG	+	5.13 (1.59)		KKRED	0.16	3.73

52

Komentar: Enačbe so vsebinsko smiselnih predznakov in statistično zadovoljivo signifikantne. Glede slednjega je namreč potrebno upoštevati, da gre za analizo časovnega preseka z zelo nehomogeno skupino držav (opazovanj). Izračuni jasno potrjujejo, da je večja rast kreditov v BDP in večja rast proračunskega primanjkljaja vodila v večjo rast BDP v času reševanja iz svetovne finančne krize. Zategovanje (austerity) očitno v praksi deluje negativno na BDP in povečuje brezposelnost.

Ocenjene enačbe za preteklo obdobje krize 2008-2014 kažejo za 43 držav v vzorcu:

- da je večja rast kreditov/BDP in večji primanjkljaj proračuna na BDP med začetkom in zaključkom krize pripeljal do večje rasti BDP (e.1);
- da je na padec stopnje brezposelnosti pozitivno vplivala večja rast kreditov/BDP (e.2);
- da je bila hitrejša rast cen povzročena s hitrejšo rastjo kreditov /BDP in večjim proračunskim primanjkljajem/BDP, v danes prevladujočih deflacijskih razmerah v svetu pa je rast cen plus (e.3).

5. Implikacije za Slovenijo

5.1 Nauk empirične analize

Vrednosti spremenljivk za Slovenijo se razlikujejo od povprečij za 43 držav

Vrednosti spremenljivk za Slovenjo v tabeli 4.1 med 43 državami v vzorcu je mogoče rangirati tako:

- padec BDP med 2008 in 2012 je imela Slovenija četrti največji,
- padec inflacije med 2009 in 2014 je bil podpovprečen, šele 30. rang med 43 državami,
- povečanje brezposelnosti med 2009 in 2014 je bilo četrto največje:

Pri tem pa je:

- po zmanjšanju proračunskega primanjkljaja v BDP med 2009 in 2014 Slovenija na 25. mestu,
- po spremembi kreditov v BDP med 2008 in 2013 dosega rang šele 40.
- po povečanju plačilnobilančnega presežka v BDP med 2009 in 2014 kar rang 2.,
- po pozitivni spremembi obeh bilanc, proračunske in plačilne med 2009 in 2014 ima rang 5.,
- po tečajni spremembi €/USD je na 15.- 24. mestu.

Povzeti je mogoče, da je imela Slovenija v opazovanem obdobju nadpovprečne zategovalne restrikcije ekonomske politike, bolj monetarne kot fiskalne, in je (tudi zato!) dosegla primerjalno katastrofalne gospodarske rezultate v času krize. Iz brezna krize se z napačnimi restriktivnimi politikami pač ni mogla izkupati.

53

Razlika med modelskimi in dejanskimi vrednostmi odvisnih spremenljivk za Slovenijo

V treh analiziranih odvisnih spremenljivkah so razlike med regresijsko modelsko in dejansko oceno odvisnih spremenljivk za Slovenijo naslednje:

spremenljivka	oznaka	dejanska vrednost	ocenjena vrednost	razlika
rast BDP	KKBDP	0.831	1.115	-0.248
rast nezaposlenosti	KNEZAP	1.508	1.059	0.449
rast cen	DINFL	-0.500	-0.141	-0.359

Če bi za Slovenijo predpostavili zakonitosti vpliva monetarne in fiskalne politike, kakor jih izražajo za vzorec 43 največjih držav po BDP ocenjene enačbe v tabeli 4.2, potem je mogoče ugotoviti naslednja odstopanja:

- dejansko BDP je padel mnogo bolj, kot bi moral zaradi restriktivnega zategovanja,
- brezposelnost je narasla mnogo bolj, ko bi naj zaradi restriktivnega zategovanja,
- medtem ko je dejansko inflacija padla bolj kot bi naj zaradi restriktivnega zategovanja

Razlike med ocenjeno in dejansko vrednostjo uspešnosti gospodarjenja, ki niso majhne (ob sicer nizki determinaciji enačb) nakazujejo, da je sicer Slovenija vodila škodljivo zategovalno politiko tako na fiskalnem kot monetarnem področju, vendar so bili v praksi slovenski makroekonomski rezultati še slabši, kot bi izhajalo samo iz slabosti njene ekonomske politike. Očitno so ključno prispevali k večjemu poslabšanju drugi faktorji, ki v ocenjenih modelih (usmerjenih samo na ukrepe ekonomske politike) niso bili identificirani. Le predvideti in ugibati je mogoče, da so bile na delu druge slabosti psihologije (na primer pesimizem in katastrofizarstvo) sistema (politična negotovost, pravosodna neučinkovitost) in ekonomskega ter finančnega sistema (bančna katastrofa, slabosti upravljanja na vseh ravneh). Nadaljnje delo na njihovi identifikaciji in kvantifikaciji vpliva bo dobra osnova za delovanje slovenskih avtoritet, da poleg odprave zategovalnih ukrepov ekonomske

slovensko gospodarstvo celovito okreva (BDP stabilno raste po vsaj 3%, brezposelnost se prepolovi in deflacijski pritisk se odpravi).

5.2 Zategovanje in rast slovenskega BDP

Doseženo v 2014

V 2014 je bila rast BDP Slovenije izjemnih 2.6%, največ po začetku krize in med tremi največjimi v EU. Dosežena je bila kljub zategovalni politiki vlade (javni izdatki so se zmanjšali za 0.5%) in Banke Slovenije (bančni krediti so se zmanjšali za pol in padajo že šest let, najdlje v EU). Padanju kreditov so prispevali vsaj trije ukrepi Banke Slovenije: najprej prehitro povečevanje kapitalskih zahtev, potem prehiter in prevelik dvig zahtev za rezervacije in nazadnje konec lanskega leta prehitro oblikovanje sklada za resolucijo bank; manjkala pa je s strani vlade podpora bančnemu kreditiranju v obliki dajanja garancij za kredite podjetjem z dobrimi projekti in dobrimi vodstvi.

Ugoden rezultat je s strani povpraševanja posledica izjemne rasti izvoza (kjer tudi Sloveniji odgovarja politika EU »beggar thy neighbour«, namreč naslanjanje izvoza Nemčije in EU na hitro rast BDP v ZDA, Kitajski, rast tudi na Japonskem, in v zadnjem času še na razvrednotenje evra, ki bi lahko pripeljalo tudi do valutnih vojn. Drugi element rasti BDP Slovenije s strani končnega povpraševanja so investicije, če bodo tudi v 2015, pa je v veliki meri odvisno od uspešnosti vlade in državne uprave pri pridobivanju evropskih sredstev, za kar bi morali odgovorni osebno odgovarjati. Potrošnja prebivalstva kot največja kategorija domačega povpraševanja, še ne raste signifikantno, čeprav se razmere izboljšujejo. S strani proizvodnje in ponudbe so najbolj porasli: gradbeništvo s 10.2%, kmetijstvo s 6.6%, predelovalna industrija s 4.9% in poslovne dejavnosti s 34.1%, najmanj pa storitvene dejavnosti nasploh, konkretno pa druge storitve (-0.3), nepremičninske storitve (0.3%), javne storitve (0.8%), informacijske storitve 1.2%.

Rekordne rasti slovenskega BDP večina prebivalstva še ne čuti iz najmanj štirih razlogov: še vedno je njegova raven za maksimalnim BDP 9.2%, preko 6% proizvedenega neto prodamo v tujino (domači produkt je za 6% večji od uporabljivega), v fazi nastanka in reševanja finančne krize je prišlo zaradi načina razreševanja do nadaljnjega razslojevanja v korist bogatih in kapitala (produkt je zrasel 2.6%, plače le 1.1%, štipendije in pokojnine in socialni izdatki pa še manj; torej je nadpovprečni delež rasti dobil kapital, analogno opozorilom Piketty-ja v poznani knjigi) in potrošnja prebivalstva agregatno ni porasla kljub rasti BDP.

Rast se je zgodila v nasprotju z napovedmi katastrofičarjev doma in v tujini, ki so zaradi tega nesrečni. Namesto objave kot največjega gospodarskega dogodka leta, več časa v komentarjih uporabijo za argumentiranje zakaj je končno hitra rast slaba (!??). Danes vendar vse bolj prihaja na plan zakaj tako (na primer BS in ocenjevanje bančne luknje, ki bi bila osnova za odtujitev državnih podjetij, DUTB pa še huje razprodaja kredite in podjetja to z neizmerno hitrostjo za kuliso !).

Razlogi nadpovprečne rasti BDP Slovenije so verjetno dejavnikov, ki so omenjeni kot še neidentificirani za nadpovprečen padec slovenskega BDP v času krize v prejšnji točki: pokazatelji potrošniških pričakovanj in gospodarske klime nasploh so izrazito ugodni, najboljši od 2007; politične zdrahe so umirjene ne delajo škode, večjih vladnih sistemskih posegov v gospodarstvo ni bilo; večje povpraševanje po izvozu pa je prineslo pozitiven premik.

Napoved rasti BDP v 2015

Za 2015 in potem 2016 naši katastrofičarji = neoklasiki = zategovalci = neoliberalci spet širijo pesimizem s trditvijo, da bo produkt v zrasel manj kot v 2015 in zato moramo varčevati (in se ponovno samo-uničiti?). Prvič, za 2014 so se s pesimizmom krepko zmotili, drugič, BDP bo rasel tudi v 2015, tretjič, zunanji pogoji so ugodni (nizke obrestne mere, tečaj oslavljen, cene surovin, rast aktivnosti in trgovine v svetu), četrtič, pričakovanja potrošnikov in gospodarska klima nasploh so izjemno pozitivni. BDP bi lahko porasel več, vsaj za 3%, in potem bi za en odstotek večji produkt od uradno napovedanega pomenil 400 milijonov € več, kar bi dalo približno 100 milijonov več davčnih prihodkov, z njimi pa bi lahko pokrili tako potrebe upokojencev, študentov, policistov in medicinskih sester. Vsi bi vse potrošili in s tem še bolj zagnali rast produkta, odpravljene socialne napetosti pa bi tudi pozitivno vplivale na družbeno klimo in od tod na rast BDP.

Optimizem potrošnikov (in tudi celotna gospodarska klima v Sloveniji) je danes največji od 2007, zato bi lahko izpeljali pozitiven premik v rasti BDP navzgor, le zaviranja z ukrepi ekonomske politike in strašenja prebivalstva s pesimizmom ne sme biti. Če se končno odpravi evidentno zategovalna ekonomska politika, tako da bančni krediti začno rasti, izdatki javnega sektorja tudi ali vsaj ne bodo padali, pozitivna klima še okrepi v gospodarstvu, pri prebivalstvu in sploh v družbi, šoki raznih sistemskih sprememb izostanejo, so pogoji dobri, za rast BDP preko 3% in to tako, da jo čuti večina prebivalcev, ne le izbrana elita.

6. Zaključek

Politika zategovanja (austerity) je nevarna doktrina, ker je milijone ljudi po svetu, posebno pa v EU, potisnila v gospodarsko trpljenje, ki ni bilo potrebno. Idejno je vodilo elit za ohranitev položaja in povečevanje neenakosti. Zato ima veliko podpore v kapitalških (finančnih) elitah, politiki in medijih, ki jih prve kontrolirajo.

Prav tako je bila empirično potrjena ničelna hipoteza, da zategovalna politika deluje negativno na gospodarsko aktivnost (rast BDP, nezaposlenosti in inflacije) na osnovi najširšega vseh velikih držav v svetu. Podoben zaključek izhaja tudi iz izkušenj drugih držav v praksi.

Tako se je izkazalo, da politika zategovanja pasu (austerity) izgublja na dveh frontah: kot koherentni splet ekonomskih idej in kot ekonomska politika. Nekaj primerov uspešne

ekspanzivne fiskalne konsolidacije je zgolj rezultat specifičnih pogojev delovanja, ki niso ponovljivi (če je devalvacija in pogodba z delavci).

Zategovanje je bilo pregnano v času velike depresije pred drugo svetovno vojno, a se je vrnilo. Posebno močno je bilo uporabljeno ob zadnji globalni finančni krizi na evropskih tleh, kar je prineslo natančno to, kar je bilo pričakovati. Razlogi za ponoven pojav politike zategovanja so ideološki in materialni. Gre za čiščenje proračuna z zmanjšanjem drugih izdatkov za primer, če katera od bank, ki je prevelika, da bi propadla potrebuje državno pomoč. Problem je tako nastal z reševanjem bank, ki je vodilo v javni dolg, ki je vodil v krizo, ki je vodila v politiko zategovanja. Temu bi se lahko izognili.

56

Obstajajo boljši načini reševanje iz krize in zadolžitve, kot je politika zategovanja, ki pomeni interno devalvacijo v obliki znižanja plač in socialnih izdatkov, deflacije, prerazdelitve v korist bogatih in preko večanja plačilnobilančnega presežka. Med deseterico načinov za pot iz finančne krize in zadolženosti je najprimernejši obnovev rasti BDP, za katero pa sta potrebni v začetni fazi monetarna in fiskalna stimulacija, torej natančno nasprotno od tistega, kar predlaga zategovalna doktrina. Le njeno ortodoksnost bo morala zamenjati heterodoksnost, kot pravijo izkušnje držav v krizi in potrjuje empirična analiza.

Literatura

- Alesina A. and all: *Fiscal Policy, Profits and Investment*, AER, 92(3) 2002
 Alesina A., Tabellini G.: *A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt in a Democracy*, NBER Working Paper 2308, Cambridge, July 1987
 Alesina A.: *Fiscal Adjustment: Lesson from History*, Ecofin, Madrid April 2010
 Alesina in Silvia Ardagna, *Tales of Fiscal Adjustment*, NBER, 1998
 Akerlof G.A., Shiller R.: *Animal Spirits*, Princeton UP, 2009
 Atimian L., Suft, A.: *House of Debt*, Chicago UP, USA, 2014
 Allet J.: *The New Liberalism*, Toronto UP, 1978
 Bernays E.: *Christalizing Public Opinion*, USA, 1924
 Bernays E.: *Propaganda*, US, 1928
 Blanchard O.: 2011 in Review: *Four Hard Truths*, IMF Direct, December 2011
 Blyth M.: *Great Transformations*, Cambridge UP, UK, 2002
 Blyth M.: *Austerity*: Oxford UP, UK, December 2012
 Boettke P.J.: *The Elgar Companion to Austrian Economics*, Edward Elgar, USA, 1994
 Friedman M.: *Capitalism and Freedom*, Chicago UP, USA, 2002
 Friedman M.: *The Role of Monetary Policy*, AER 58, 1, March 1968
 Friedrich C.J.: *The Political Thought of Neo-Liberalism*, American Political Science Review, 2/1955
 Guajardo J, Leigh D., Pescatori A.: *Expansionary Austerity: New International Evidence*, IMF Working Paper 11/158, July 2011
 Hayek F.: *The Road to Serfdom*, Chicago UP, 1994
 Kahneman D.: *Thinking Fast and Slow*, Farrer Strauss and Giroud, New York, 2011
 Keynes J.M.: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, First Harvest, 1964 ed.

- Krugman P.: *Depression Economics*, US, 2010
- Lagarde C.: *Latvia and the Baltics: A Story of Recovery*, Riga, June 2012
- Medema S.D.G., Samuels, W.J.: *The History of Economic Thought: A Reader*, NY, Routledge, 2012
- Mill J.S.: *Principles of Political Economy*, Book V
- Mirowski P.: *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*, Verco, New York, 2013
- Ptak R.: *Neoliberalism in Germany: revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy*, Mirowski P. and Plehwe D. ed.: *The Road from Mont Pelerin*, Cambridge UP, 2009
- Piketty: *The Capital of 21.th Century*, ..., 2013
- Polak J.J.: *The IMF Monetary Model: A Hardy Perennial*, Finance and Development, 1997
- Quiggin J.: *Zombie Economics*, Princeton UP, USA, 2010
- Ricardo D.: *Principles of Political Economy and Taxation*, Prometheus, New York, 1996
- Rodrik D.: *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion*, JEL, December 2006
- Rodrik D. *The Globalization Paradox*, US, 2012
- Rogoff K.S., Reinhart C.: *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton, 2009
- Runcoman D.: *The Confidence Trap*, Princeton UP, 2013
- Schirrmacher : *Ego*, Germany, 2014
- Schambaugh J.: *The EU's Three Crises*, *Brooking Papers on Economic Activity*, Washington DC, 4, Spring 2012,
- Schumpeter J.A.: *Capitalism, Socialism and Democracy*, Ny, Harper, 1942
- Shiller R.: *Irrational Exuberance*, Broadway Books, 2009
- Shiller R.: *Reforming US Financial Markets*, MIT Press, 2011
- Skidelsky R.: *The Return of Master*, Public Affairs, New York, 2009
- Slivia S.J.: *Why Do German and U.S reactions to the financial crisis differ*, *German Politics and Society*, 29,4, Winter 2011
- Smith A.: *An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth, of Nations*, 1976, Liberty Fund, 1981
- Smithers A.: *The Road to Recovery*, John Willey and sons, UK, 2013
- Soros G.: *The Tragedy of the EU*, Public Affairs, new York, 2014
- Stiglitz J.: *Stiglitz Report*, UN, 2010
- Stiglitz J.: *The Price of Inequality*, Norton, USA, 3/2012
- Štiblar F.: »Svetovna kriza in Slovenci – Kako jo preživeti ?, ZRC SAZU, december 2008
- Štiblar F.: *Introduction of Euro in Slovenia*, in Radošević, ed.: *Financialization in South East Europe*, Forthcoming 2015
- Štiblar F.: *Esej o Baselskih standardih*, *Bančni Vestnik*, Ljubljana, 1-2/2015
- Taleb N.N.: *Črni labod*, *Učila International*, Tržič, 2010
- Williamson J.: *A Short History of Washington Consensus*, CIDOB, Barcelona, September 2004